

Historien om De kellerske Anstalter i Brejning

I en række klummer i Vejle Amts Folkeblad har Vigand Rasmussen gjort rede for anstaltens besværlige start.

De 7 klummer med start d.10/3 2020 bringes nedenfor.

1. 10/3 "Døvstumme og aandssløve" : De Kellerske Anstalter blev skabt i København

Annonce i Berlingske Tidende den 25. november 1865. Den reklamerer bl.a. for den første udgave af de kellerske anstalter.

I Folketinget udtalte kultusminister Sthyr om familien Kellers anstalter, at "disse Anstalter havde vidnet højt om den Omhu og Kjærlighed, hvormed man i Danmark omfatter de Aandssvage og søger at mildne deres Skæbne."

Udtalelsen faldt i forbindelse med, at ministeren fremsatte et lovforslag om støtte til de kellerske anstalter, men forud var gået noget af et hundeslagsmål, før man kom så vidt som hin mandag i 1898.

Professor Poul Duedahl, som er aktuel med en 2019-udgave af bogen 'Billeder fra en anden verden' kommer kort ind på alle genvordighederne, før den første bygning stod klar i Brejning. Han nævner, at der gik meget tovtværkeri forud, og at økonomien løb løbsk under byggeriet, ja der var ligefrem tale om en byggeskandale.

I denne og kommende klummer vil vi se nærmere på den fase af anstaltens historie, altså før de nye beboere tog anstalten i brug.

Den historie begynder den 1. september 1865, eller rettere, den begynder noget før. For vi skal tilbage til Johan Kellers tid. Han blev født i 1830, og efter studentereksamen i 1849 begyndte han på teologistudiet.

Det blev gjort færdig i 1855, men derefter gik han en anden vej end den kirkelige. I 1856 blev han leder af den døvstummeskole, som i 1847 var blevet oprettet af Valdemar Dahlerup. Elevtallet var ikke overvældende, så Keller måtte være kommuneskolelærer ved siden af et par år frem.

Derefter fik han med offentlig støtte mulighed for at foretage en studierejse til Tyskland, hvorfra han kom hjem med nye ideer til undervisning af døve og døvstumme. Keller skrev flere bøger såsom 'den Døvstumme og Døvstummeundervisningens Historie' og 'Katekismus for døve og døvstumme Begyndere.' Den sidstnævnte udkom i 1865 og kunne købes i Th. Gandrup's Bog- og Papirhandel i Købmagergade i København, hvor man på samme tid også kunne erhverve 'Hr. Grylle og hans nyeste Viser', som var en vaudeville i to akter af Erik Bøgh.

Kellers skole lå i St. Kongensgade 59, og han reklamerede flittigt i landets aviser. I marts 1865 kunne stammende og læspende børn komme på et eftermiddagskursus, hvor Keller selv underviste i 'Rettelse af mangelfuld Udtale.'

I begyndelsen af august 1865 annoncerede Keller med, at nu begyndte undervisningen igen efter sommerferien. Den 18. september var det det kendte kursus i rettelse af mangelfuld udtale, som henvendte sig til børn med stammen, læspen, snøvlen og besværlig udtale af enkelte bogstaver.

Og som noget nyt var der nu også startet en 'Anstalt for aandssløve Børn'. Den var for sinker, imbeciller og lettere idioter "enten de tillige ere døvstumme, tunghørige, stumme eller slettalende." Prisen for det førstnævnte kursus kunne løbe op i 200 rdl., mens det andet kostede op til 250 rdl.

I 1865 udgav Keller en slags årsskrift i forbindelse med afholdelse af eksamen på skolen. Der var nu 70 elever, og de var delt i tre afdelinger foruden en ekstraafdeling for de begavede elever, "der i aandelig Henseende fuldkomment kunne føres til de Hørendes Standpunkt." Eleverne var anbragt hos plejeforældre, hvor drengene blev undervist i håndværk, mens pigerne tog del i hjemmets huslige sysler. I skolen lærte de almindelige kvindelige håndarbejder samt skræddersyning.

Ved siden af denne skole var der oprettet en afdeling for åndssløve, og Keller mente at have iagttaget, "at det virker gavnligt for begge Parter, naar aandssløve Børn omgaaes med aandsfriske Børn." Den åndssløve "drages opad", og den døve opdrager sig selv til større selvbevidsthed ved at være belærende og beskyttende over for den åndssløve.

Keller annoncerede også ofte til fordel for f.eks. "En døvstum Bogbinder", der med familie sad i trange kår. Folk der ville hjælpe enten med arbejde eller med penge kunne henvende sig til Keller.

Elevtallet øgedes hurtigt, og lokalerne i St. Kongensgade blev for små. I 1869 flyttedes ud i Baggesensgade, og i 1880 købtes 'Karens Minde' i Valby til hjem for de ikke underviselige åndssvage. De kellerske anstalter var i 1884 blevet et stort foretagende på 600 mennesker i form af lærere og elever fordelt på syv anstalter, som var godkendte af staten.

Centralt i det hele stod Johan Keller, der ifølge nekrologen i Berlingske Tidende "har ved sine ihærdige Bestræbelser bidraget til at skaffe de humane Principer Indpas og Fremgang her i Landet." I 1876 var han med til at stifte 'Foreningen for Abnormskolens Venner', ligesom han sad i Københavns Borgerrepræsentation.

Den ihærdige mand døde pludseligt den 20. maj 1884 i en alder af 54 år. Arbejdet med døvstummeskolen blev ført videre af broderen Emil, mens sønnen Christian, som var læge, overtog åndssvageanstalterne.

2. 17/3 De "åndssvage" skulle ud i den friske luft – det var jo også billigere!

*Christian Keller i civil klar til en spadseretur i regnvej. Måske han skulle inspicere byggegrunden i Brejning ?
(foto: Børkop Lokalhistoriske Arkiv)*

Det var noget af en opgave, som den 25-årige læge Christian Keller stod overfor i 1884, da han 'arvede' Den Kellerske Aandssvageanstalt. Det grundlæggende problem var at få plads til de mange der ansøgte om optagelse på anstalten.

Der måtte udvidelser til, og Keller begyndte med 'Solitude' på Nørrebro, hvor skolens forsøgsafdeling skulle placeres. Så fulgte et lejemål af Villa Motlau på Nørrebros Runddel til beskæftigelsesbørn, og derefter Villa Popina nær Karens Minde med plads til 30 åndssvage, epileptiske børn. Så rykkede man uden for Københavns volde og byggede 'Lillemosegård' ved Lyngby til arbejdsføre voksne åndssvage, og 'Gammelmosehus' i Vangede til ditto kvinder.

I 1888 havde man 470 anstaltpladser og 70 eksterne elever. Men alligevel kneb det med at følge med. I ministeriet lå der 200 ansøgninger om optagelse, så ministeriet besluttede derfor, at der skulle nedsættes en kommission, som skulle give et bud på den fremtidige udvikling af dansk åndssvageforsorg. Det må have været en pænt stor kommission, for den nedsatte et tre mands udvalg til at undersøge den stillede opgave nærmere, og her blev Chr. Keller den drivende kraft.

Udvalget, hvis to andre medlemmer var statsrevisor Dinesen og forstander Rolsted, begyndte fornuftigvis med at foretage en optælling af landets åndssvage. Og den viste, at Jylland havde næsten lige så mange åndssvage som resten af landet tilsammen. Men der var ingen anstalter i Jylland. De lå alle sammen i og nær København. Ikke overraskende foreslog udvalget derfor, at Den Kellerske Anstalt blev udvidet med en eller flere anstalter i Jylland. De tre mænd undersøgte forskellige mulige placeringer ved Vejle, Silkeborg, Viborg og Aalborg. Vejle og Viborg var bedre end de to andre, og udvalget vedtog i enstemmighed Vejle som det bedst egnede sted.

Så gik man i forhandling om arealer, og lod en arkitekt udarbejde et foreløbigt projekt. Det var tanken, at den nye store anstalt skulle ligge på nordsiden af Vejle Fjord, nemlig på Linnemanns Toft, ca. 2000 alen fra byens yderste grænse. Samtidig foreslog man, at anstalten i København og Gl. Bakkehus blev udvidet. Kommissionen afgav sin betænkning i november 1891, og da ventelisten ikke var blevet mindre i den forløbne tid, regnede man med en hurtig behandling. Men der regnede man forkert.

Året efter fremsatte Højreministeriet et lovforslag om 'Foranstaltninger til Forsorg for Aandssvage.' Man havde lyttet til kommissionen, men ikke fulgt dens anvisninger fuldt ud. Ministeriet fandt, at kommissionens forslag var for kostbare, og at man måtte nøjes med at råde bod på de værste mangler. Det var bl.a. ikke gavnligt, at den Kellerske Anstalt havde meget til huse i lejede lokaler i det indre København. Man skulle ud i frisk luft uden for byen, hvor det også var billigere at være. Med de mange adresser var det vanskeligt for én mand at være i spidsen for det hele, så man forestillede sig, at staten overtog Den Kellerske Anstalt og ansatte Chr. Keller som leder tilsat en kritisk revisor. Derudover skulle der bevilges 50.000 kroner til køb af en grund ved Vejle. Men Rigsdagen vedtog ikke lovforslaget, og så var man lige vidt.

Så gik det bedre i 1895, hvor Rigsdagen godt ville vedtage en lov, der gjorde De Kellerske Aandssvageanstalter til en selvejende institution pr. 1. oktober 1895. Institutionen skulle ledes af en direktion bestående af en formand samt et læge- og et skolekyndigt medlem. De to sidste skulle være ministerielt udpegede. Det blev dr. med. Grünfeld, der var overlæge ved Sct. Johannes Stiftelsen og forstander ved Det kgl. Vajsenhus Chr. Gandrup.

De tre herrer havde stor respekt for hinanden til trods for, at de var dybt uenige på mange punkter. Et af de store stridspunkter var udflytningen og samlingen af anstalterne inde i København. Her gik Keller ind for Lillemosegård ved Lyngby, men det var de to andre imod med den begrundelse, at den nyanlagte Københavns befæstning havde omkranset området, og kom det til et fjendtligt angreb, havde man et stort ansvar ved at placere anstalten ved Lyngby. I stedet for gik de to ind for en placering ved Eskemosegård ved Birkerød. Det ville Keller ikke være med til, så direktionen endte med at indstille hver sin plan til ministeriet. Desuden stillede Gandrup og Grünfeld deres mandater til rådighed, så ministeriet kunne udpege to andre, som måske bedre kunne komme overens med Keller. Men den bed ministeriet ikke på. De to medlemmer fik ordre på at blive på deres post og fortsætte arbejdet, indtil man var blevet enige. Desuden afviste ministeriet både Lyngby- og Birkerødforslagene.

Så måtte de herrer i gang igen, og tilmed skulle de se på en mulig sammenslutning af Den Kellerske Anstalt og kollegaen Gl. Bakkehus-Ebberødgård.

3. 24/3 : Politisk lusk anno 1897: Kolding og Ringkøbing ville også have "anstalterne".

Kultusminister H. V. Sthyr (1838-1905) var teolog og biskop, men i årene 1897 til 1900 var han kultusminister i regeringen Hørring, og dermed havde han stor indflydelse på de kellerske anstalters skæbne.

Det var ikke kun i direktionen for De kellerske Anstalter, at der var problemer. Man -og især Keller- var i modsætningsforhold til kollegaerne på Gl. Bakkehus-Ebberødgård. Allerede hans far havde sagt, at "Saa maa Gl. Bakkehus styre sin Kurs og jeg min."

Placeringen af den nye anstalt havde man stadig ikke styr på i direktionen. Keller havde været ved Birkerød for at besigtige arealet ved Eskemosegaard. Han fandt det brugbart, men en sådan placering krævede sammenslutning af de to anstalter. Hvis alt dette ikke kunne lade sig gøre, måtte man rette opmærksomheden mod Jylland med hensyn til placeringen af den nye anstalt.

Den 5. april 1897 var sagen på dagsordenen i bestyrelsen, og efter en grundig og meget åbenhjertig drøftelse, kunne de tre herrer blive enige om, at de ikke var enige om Nordsjællandsløsningerne, og at alle kræfter derfor måtte koncentreres om en overflytning til Jylland. Så skulle man finde et egnet sted, der dog ikke måtte være nordligere end Randers og helst ved Jyllands østkyst.

Så udsendte man en anonym talsmand, som skulle undersøge de forskellige egnede steder. Han skulle forklare de lokale, at han søgte en gård til en slægtning. Dette for at undgå at jordprisen pludselig blev

skruet i vejret, hvis ejerne fandt ud af, at det var en halvoffentlig institution, der var på spil. Den anonyme vendte hjem med to muligheder: Straarup ved Kolding og Brejning ved Vejle. Så drog Keller på besigtigelse og godkendte begge muligheder, hvorefter de to andre i direktionen måtte en tur til Jylland. De vendte hjem med følgende konklusion: "Straarup er udmærket, men Brejning er udmærket med kryds, når vand- og vejspørgsmålet er ordnet." Derefter indstillede den samlede direktion Brejning til ministeriets godkendelse.

Så skulle den ged være barberet, men det var den bestemt ikke. Departementschef Asmussen var nemlig formand for konkurrenten Ebberødgaard, og han var ivrig fortaler for en sammensmeltning af de to anstalter, så derfor gik ministeren ikke ind for Kellers og direktionens forslag, og han gav Keller mundkurv på. Asmussen så sig selv som formand i de samlede anstalter, hvilket Keller kommenterede således i et brev fra den 28. oktober 1897 til sine to direktionskolleger: "Idet jeg, som Forstander for de Kellerske Afdelinger, forsættes til Jylland, men under hans Overhøjhed, reduceres min Indflydelse betydeligt." og "Skal de Kellerske Anstalter til Jylland er det for at udvikle sig frit og kraftigt og ikke for at blive en afsides Filial af Ebberødgaard."

Men Kellers genvordigheder var langt fra ovre. Nu strikkede departementschefen og en af Kellers direktionskolleger en ny plan sammen. Den gik i hovedtrækkene på en sammensmeltning i 1900 og med Asmussen som chef. Den var Keller lodret imod, og som om det ikke var nok, kom han på kant med hele regeringen. Det skete, da han skrev en artikel til Berlingske Tidende. Men her erklærede chefredaktøren, at den skulle først forelægges konseilspræsident (statsminister) Hørring, som prompte forbød avisen at trykke artiklen. Tilmed blev kultusminister Sthyr sat til at sørge for, at Keller ikke fik den trykt i andre aviser. Efter at Sthyr og Keller havde diskuteret det i en halv time, bøjede Keller sig under en ministertrussel om at gjorde Keller det, så var både Hørring og Sthyr "ugunstig til vor Sag." Keller slutter brevet, hvor han refererer sagens gang således: "Man spørger jo sig selv : 1897 ? "

Så gik der ellers for alvor politisk fnidder i sagen. I midten af november 1897 meddelte statsrevisor Dinesen Keller, at nu var der i de politiske kredse stærk stemning for en placering ved Ringkøbing, en egn som finansudvalgets formand, I. C. Christensen – Stadil tilfældigvis kom fra. Her anede Keller noget lusk gående ud på, at mens Brejning og Ringkøbing kæmpede om anstalten, så løb Kolding/Straarup lige så stille med den.

Den 25. november blev det endnu værre for Keller. Nu var både minister og rigsdag blevet betaget af 'Hedetanken', som gik på, at anstalten skulle ligge langt ude på heden, hvor anstaltens beboere skulle drive kartoffelavl. Kartofflerne skulle bruges til kartoffelstivelse, så man undgik en stor import af det produkt. Den ide fik Keller dog talt ned, da den forsorgsmæssigt var helt vild.

Finansudvalgets møde i begyndelsen af december 1897 var præget mere af rygter og usande påstande end af fakta, men så gik man på juleferie indtil den 27. januar 1898, hvor Keller igen må i kamp – denne gang mod en særdeles aktiv Kolding-lobby, som agiterede voldsomt for Straarup.

4. 31/3: Keller satte trumf på: Jeg stopper, hvis det bliver Viborg

Mens Keller kæmpede for anstalten ved Brejning, har arkitekten, professor Vilh. Klein været i gang med at tegne de mange bygninger. Her er hans tegning af vandtårnet.

Ultra posse nemo obligatur

Med disse latinske visdomsord, som betyder 'Ingen er pligtig til mere, end hans evner rækker.' karakteriserede Chr. Keller den politiske børnehøje, der herskede i foråret 1898, hvor lovforslaget om de kellerske anstalter skulle gennem Rigsdagen.

Balladen begyndte den 7. februar 1898, da kultusminister Sthyr fremlagde lov til understøttelse af de kellerske åndssvageanstalter. Sthyr havde nok regnet med en debat om åndssvageforsorgens forhold i Danmark, men der gik hurtigt sognerådspolitik i sagen. Ministeren var ikke helt uskyldig i denne udvikling, idet han kom ind på, at anstalten i Jylland skulle have så stort et areal, at man selv kunne producere de fødevarer, som man selv skulle bruge. Så burde anstalten ligge i nærheden af en by og ved havet. Lovforslaget kom ikke præcist ind på, hvor anstalten burde ligge, men det skulle være ved en jysk søkøbstad eller på Fyn, og så var der ligesom indbudt til slagsmål om placeringen.

Allerede første mand på talerstolen ved forslaget 1. behandling i Folketinget, husmand Anders Nielsen fra Løvel kredsen ved Viborg, startede balladen med at så tvivl om placeringen på sydsiden af Vejle Fjord nu var så heldig. Han ville hellere have, at man fandt et sted ved Viborg, som tidligere havde været fremme. Så måtte Th. Nielsen op og sige, at det var bedst, at man lod Chr. Keller selv finde det bedste sted.

Inden sagen kom til 1. behandling den 12. februar havde Kolding lavet et udførligt lobbyarbejde. Keller beskrev det således: "Breve flyver ud til alle Sider fulde af Lovtaler for Straarup – erklærende Brejning for umuligt."

Folketinget nedsatte et udvalg med dr. phil Oscar Hansen som formand, og i begyndelsen af marts besøgte udvalget de københavnske åndssvageanstalter, og man kunne konstatere, at forholdene i de københavnske afdelinger af de kellerske anstalter bestemt ikke var optimale. Der måtte nyt til i Jylland.

Mens udvalget arbejdede blev Keller den 10. marts om aftenen kaldt til ministerens privatbolig, hvor han fik at vide, at udvalgets formand, Oskar Hansen lige havde meddelt Sthyr, at enten blev det Viborg eller intet. Sthyr sagde da til Keller, at hvis direktionen sagde nej til Viborg, ville sagen være tabt det år.

Senere samme aften blev Keller ringet op af et udvalgsmedlem, der fortalte, at han havde kæmpet for direktionens ret til at vælge stedet. Det havde i det hele taget været et ophedet møde. Fem af medlemmerne gik ind for Viborg, og så manglede man kun eet medlem for at have flertal. Den pågældende var A. C. Meyer, der havde lovet Oskar Hansen at gå ind for Viborg, men så stod han op på mødet og sagde: "jeg har forandret Standpunkt, paa Vejen herind mødte jeg Prof. Keller. Jeg ved, at der ikke kan blive tale om Viborg. Jeg stemmer for Brejning."

Og hvad var det så, Keller havde overbevist Meyer med? Det kunne være, at han havde fået medicinalstatistikeren dr. Carlsen til at udarbejde en erklæring, der påviste, at Viborg havde en overdødelighed af tuberkulosepatienter, og det var ikke godt for anstaltens mange scrophuløse (en

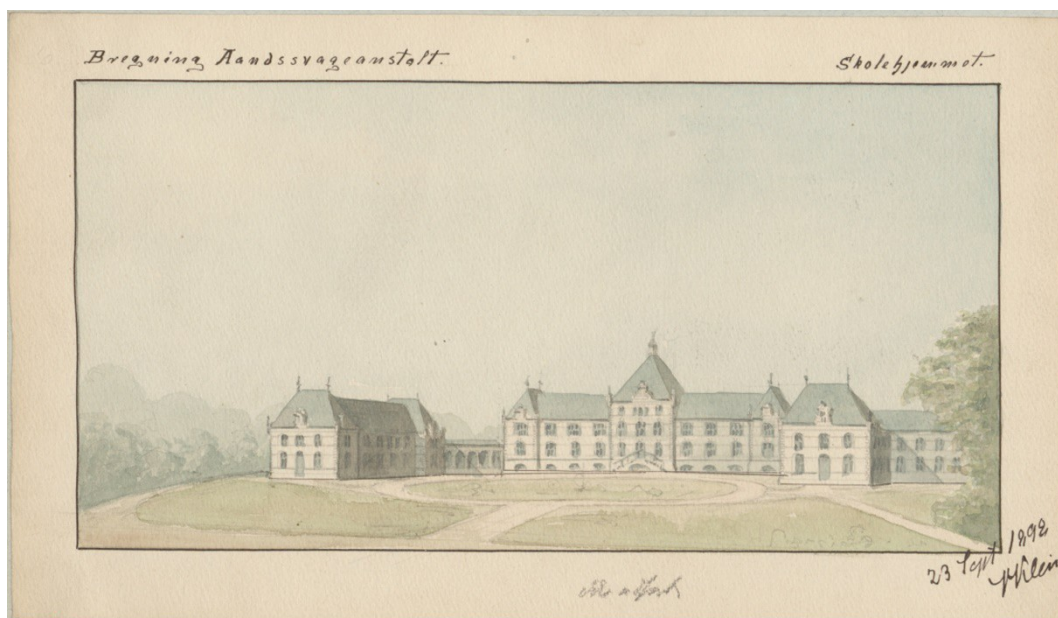
kirtelsygdom) alumner, en lidelse der i øvrigt krævede adgang til strandbade. For at sætte trumf på skrev Keller den 12. marts til ministeren, at Keller selv fire år før havde haft en lungesygdom, som han dog var kommet over, men hvis følger mange år frem ville tvinge ham til at undgå et barskt, blæsende fastlandsklima. Så valgte man Viborg, ville Keller være nødt til at fratræde sin stilling.

Det virkede. Politikerne havde trods alt så megen respekt for Kellers kompetencer, at man ikke turde risikere at miste ham. Den 21. marts indstillede udvalget, at "Aandssvageanstalterne delvis overflyttes til et af Kulturministeren godkendt Sted ved Brejninge (Vejle Fjord), hvor der opføres Bygninger for Anstaltens tre Afdelinger, nemlig Skolehjem, Arbejdshjem og Plejehjem, i alt til et Antal af mindst 600 Alumner." Et mindretal på to medlemmer holdt på Strårup ved Kolding.

Den beslutning vakte en del surhed i Kolding Folkeblad, som opremsede ulemperne ved Brejning: der var langt til nærmeste købstad (Vejle), ligesom man måtte anlægge en holdeplads ved Brejning, "alene af Hensyn til Anstalten". Varer og materialer måtte indtil den nye station var på plads, sendes til Børkop station, og derfra pr. vogn til Brejning. Tilmed måtte der anlægges en anløbsbro ved fjorden samt et vandværk. Avisen savnede i den grad en sammenligning med forholdene ved Strårup.

En af de to i mindretallet var folketingsmand Paulin, valgt i Vonsild, og da lovforslaget kom til 2. behandling, argumenterede han ihærdigt for Strårup med ordene: "Noget bedre og sundere Sted kunde næppe findes." Viborg var helt håbløs sammenlignet med Strårup, som i Paulins optik også slog Brejning med flere længder.

5. 7/4: Intet nyt under solen: Det store byggeri i Brejning var også en skandale

Arkitekt Kleins tegning af skolehjemmet.

Bregninge skandalen

Det var det øgenavn, som Kellers projekt i Brejning hurtigt fik i Rigsdagskredse, ja så sent som i 1907 anvendte justitsminister Alberti det "med megen Salvelse", som arkitekt Klein syrligt skrev.

Onsdag den 23. marts 1898 blev der virkelig krydset klunger i Folketinget, da loven om de kellerske anstalter var til 2. behandling.

Udvalgets formand, Oskar Hansen, lagde ud med at konstatere, at "det var med overordentlig store Betænkeligheder, at et Flertal havde samlet sig om at foreslaa Anstalterne anlagte ved Bregning, skjønt alle Grunde talte for at lægge dem ved Viborg, men den Maade, hvorpaa prof. Keller stillede sig, gjorde dette umuligt."

Og så føjede han til, at de erfaringer, man havde gjort sig ved Ebberødgaard og lignende anstalter, "der var opførte alt for urimeligt flot og ganske upraktisk," gjorde, at den fejl måtte ministeren ikke gentage i Brejning.

Anders Nielsen, folketingsmanden fra Viborg-egnen, var naturligvis også utilfreds med valget af Brejning og den pression, man havde været udsat for. "ja, man har endog underhaanden truet med at slippe en del af de aandssvage Børn løs fra Anstalterne, hvis Loven ikke vedtages i Aar !"

Minister Sthyr benægtede på det kraftigste, at man havde været udsat for utidig pression, og der var aldeles ikke tale om at slippe åndssvage børn løs i København, ligesom det vægtigste argument for at fravælge Viborg havde været, "at Viborg-Eggen er langt mere tuberkuløs end Vejle-Eggen, og Keller turde ikke tage til Viborg, da han selv var tuberkelsyg."

Så gik modstanderne efter økonomien, idet Oskar Hansen ville have ministeren til at erklære, at der ingen overskridelser måtte finde sted. Det løfte ville ministeren ikke give, og det fandt udvalgsformanden ganske utilfredsstillende. Direktionen med Keller i spidsen havde arbejdet med en anstalt med 500 pladser til en pris af 1.250.000 kroner, men folketingsudvalget fik presset igennem, at der skulle være 600 pladser til samme pris.

Folketinget vedtog trods den megen murren lovforslaget, der så blev sendt til ekspresbehandling i Landstinget, da folketingsåret var lige ved at slutte.

Den 26. marts 1898 kunne kongen så endelig underskrive loven om de kellerske anstalter, som gjorde det muligt at opføre en ny anstalt ved Brejning, og at pengene skulle komme fra et af staten ydet lån på indtil 1.250.000 kroner.

Så gik man i gang. I april købtes to gårde på 300 tdr. land ved Brejning. Den 27. april og et par dage frem foregik de egentlige forhandlinger med vurdering af ejendommene og udfærdigelse af overdragelsedokumenter. Så snart det var overstået, skulle byggeriet udbydes, og det skulle være i mindre partier, så selv mindre håndværkere i den nærmeste byer og omegn kunne være med.

Det var noget af en opgave, som Keller, sammen med Klein, skulle stå i spidsen for, og det var samtidig med, at han deltog i Det fjerde nordiske Abnormskolemøde i København.

Grunden i Brejning sænkede sig i tre naturlige afsatser ned mod fjorden, og man valgte at placere skolebørnene på øverste afsats, plejehjemmene på den mellemste afsats og endelig skulle de arbejdsføre mænd have deres bygning på den nederste afsats nede ved fjorden.

Skoleafdelingen øverst oppe blev delt i tre bygninger for piger, drenge og forsøgsbørn. De tre bygninger blev indbyrdes forbundne med lave mellembygninger, hvor der var dag- og spisestuer. Skolebygningerne

skulle opføres i røde sten med grønne tage, mens asylbygningerne blev gulkalkede med røde tagsten. Endelig skulle bygningerne for arbejdsføre kvinder og mænd være hvidkalkede med røde tagsten.

Det var noget af en omvæltning, der ventede det lille landsbysamfund i Brejning. At det så også skulle udvikle sig til en større byggeskandale, forudså man ikke, da loven blev vedtaget.

At lige netop P. A. Alberti skulle tale om skandale i 1907, er lidt tankevækkende, da den store justitsminister året efter meldte sig selv til politiet og tilstod et kæmpe underslæb i det pengeinstitut, som han sad i spidsen for. Mon ikke Klein har godtet sig, og han giver da også Alberti igen ved at fortælle, at da Alberti stod for opførelsen af Viborg Sindssygeanstalt via tømrermester Køhler, havde ministeren hævdet, at der var ingen overskridelser af budgettet. Men som Klein anfører, så var Køhler ven af Alberti, og tømrermesteren havde -uden konkurrence – lovet Alberti at opføre komplekset for en meget høj pris. Hvis Sthyr havde lovet Klein to millioner for at opføre Brejning, så var der heller ikke kommet ekstraregninger der. Alberti endte i Horsens Tugthus, og efter løsladelsen levede han til 1932, hvor han kom i dødelig nærkontakt med en sporvogn.

6. 14/4: Håndværkerne byggede anstalten – men de fik også tid til at se på damer...

Fra anlæggelsen af Mandshjemmet 1899

'Slotte til idioter'

Det var statsrevisorens udtalelse, da han så de første billeder af de færdige bygninger i Brejning. Som nævnt i sidste uge, havde man i folketinget advaret mod at bygge lige så flot, som det var tilfældet ved tidligere bygninger til åndssvage som f.eks. Ebberødgård. Et andet eksempel kunne have været åndssvageanstalten Lillemosegård ved Lyngby, som arkitekt Klein også var mester for. Anstalten var opført i 1887. Bygningerne var smukke og lidt i stil med skolehjemmet i Brejning. Det var tidens stil, at bygningerne skulle være nydelige og med en del udsmykninger. Det var i historicismens glansperiode, hvor selv jernbanestationer blev opført som italienske palæer.

Historikeren Poul Duedahl er hård i sin dom over byggeriet. Det var "en byggeskandale af uhørt format. For økonomien slog slet ikke til. Budgettet var gået op i flothed og luksus." Så enkel var virkeligheden nu ikke.

Byggeriet var at sammenligne med anlæggelsen af en jernbane, idet opførelsen af de mange bygninger ved Brejning trak en masse håndværkere og arbejdere til fra andre egne, så mange at man i september 1899 ansatte politibetjent Jørgensen til at holde styr på arbejderne. Men da de i stor stil var privat indkvarteret, var der i hvert fald et område, som Jørgensen ikke fik styr på. Da arbejderne drog af sted efter veludført indsats i byggeriet, efterlod de også Gauerlund Kommune med en række uopklarede faderskabssager.

I oktober 1899 berettede Vejle Amts Folkeblad, at arbejdet gik rask i det gode vejr, men det kneb med at få arbejdere nok. På dette tidspunkt var der ca. 200 mand i sving, men man kunne godt bruge 100 mere, og man lokkede oven i købet med en god løn.

Det viste sig også, at "En Ring af jyske Bygmestre har manøvreret for at faa Arbejdet taget fra den lavestbydende, Entreprenør Murmester Jepsen." som Koldingkredsens folketingsmand, Enevold Sørensen, sagde i foråret 1900, da Rigsdagen skulle tage stilling til ønsket om flere penge til byggeriet. Den næstlavest bydende havde oven i købet tilbudt Jepsen 3.500 kroner for at tage sit tilbud tilbage. Dertil kom, at arkitekt Klein havde forsøgt at få Jepsen til at se tilbuddet igennem en ekstra gang, "da han ellers ville sætte Penge til." Direktionen valgte da den næst lavest bydende, selv om Jepsen havde tilbudt at stille 14.000 kroner i kaution. Det var måske en fejl, men Klein havde vel også fået kritik, hvis man havde valgt Jepsen, der så alligevel var gået konkurs.

Så var der murstenene. Her havde Keller krævet, at stenene skulle leveres fra teglværker i Holsten, og da de begyndte at ankomme, lavede man kun eftersyn på de to første ladninger. Og det viste sig siden, at stenene var så dårlige, at de næppe kunne tåle vand, men da havde man modtaget en million sten (lyder voldsomt – VR). Den trafik blev dog stoppet, inden alle sten til hele anstalten var ankommet. Transportforholdene var i øvrigt vanskelige, da mange byggematerialer kom med skib og skulle via en bådebro i land, og derefter transporteres op til byggepladserne i det bakkede terræn. Det var hverken billigt eller let. Men det vidste man.

Hvad man ikke vidste, da byggeriet gik i gang, var at 1899 blev præget af store konflikter på arbejdsmarkedet hen over sommeren. Det begyndte med en snedkerstrejke i nogle jyske byer, fordi man ville have samme løn som kollegerne øst for Lillebælt. Det blev en noget fastlåst arbejdskonflikt, som førte frem til arbejdsgivernes store lock out, der begyndte den 24. maj 1899 og varede til Septemberforliget samme år. Det betød bl.a., at byggeriet i Brejning blev forsinket, hvorfor De kellerske Anstalter længere end beregnet måtte beholde lejemålene i København, og det kostede kassen.

Der opstod også interne konflikter i ledelsen. Arkitekt Klein protesterede mod, at direktionen ansatte ingeniør Jochimsen til at anlægge veje, kloakker og vandforsyning. Jochimsen kom aldrig med noget overslag over udgifterne til disse anlæg, så Klein holdt 100.000 kroner i reserve. Men da arbejdet var færdigt, havde Jochimsen brugt det dobbelte, et overtræk, som Klein fik skyld for.

Man fik således brug for flere penge til anstalten i Brejning, hvad der naturligvis fik visse politikere op i det røde felt. Det blev besluttet, at Finansudvalget nedsatte et særligt undersøgelsesudvalg, som bestod af folketingsmændene Dinesen og Enevold Sørensen samt justitsråd Meyer fra Sct. Hans Hospital. Dertil kom en arkitekt, Harry Meyer, som erklærede, at det vaskeri, som Klein og Keller i første omgang havde sparet væk, skulle opføres, hvorefter Meyer udfærdigede tegningen til et vaskeri, som kom til at koste det dobbelte af, hvad Klein ville have lavet det for.

Der blev begået fejl i ledelsen af byggeriet, men i et hidtil ikke offentliggjort skrift af Vilh. Klein: Af Vrøvlets Historie fra 1905-06 kommer Klein med et frådende forsvar for sin rolle i byggeriet, og han afviser pure at skulle have haft skyld i overskridelsen på lidt over 200.000 kroner.

Hele skylden kan således ikke læsses over på Keller og Klein, men visse politikeres indgriben plus udefra kommende årsager har også spillet en negativ rolle i det store byggeri, hvor den første bygning blev indviet i stilhed den 10. juli 1899.

7. 21/4: Når man afviser ham ved hovedtrappen dukker han op ved bagtrappen

Arkitekt, professor Vilh. Klein 1835- 1913.

I foråret 1900 stod det klart, at det i den grad ville knibe med at holde udgifterne til byggeriet ved Brejning inden for den bevilgede sum på 1,250.000 kroner. Finansudvalget ville nu se på, hvordan sagen stod, hvorfor man rettede henvendelse til bl.a. direktionen, som jo bestod af Keller, Gandrup og Grünfeld. Ifølge Viborg Stifts Folkeblad, som næppe var Brejning byggeriet venlig stemt, anførte man, at direktionens indstilling til finansudvalget var "fyldte med Jammerklager fra først til sidst." Og man måtte have yderligere 150.000 kroner for at kunne færdiggøre byggeriet. Avisen anfører syrligt, at direktionen forklarer overskridelsen med bl.a. "at 1899 bragte en ikke ubetydelig Prisstigning paa alt Trykningsarbejde." Avisens kommentar gik på, at det naturligvis var ubehageligt for bladudgivere og forlæggere, "men at det skulde fordyre Opførelsen af nogle Bygninger med et beløb af mange Kroner, er det vanskeligt at forstaa." Det så også mærkeligt ud.

Da sagen kom i folketinget, udtalte finansudvalgets formand, at det "var naturligt, at Tilliden til Aandssvageanstaltnernes Ledelse begyndte at svækkes." Han blev bakket op af Oscar Hansen, der i sin tid var formand for den kommission, som skulle finde et sted til anstalterne, og som måtte bøje sig, da Keller truede med at gå, hvis man havde valgt Viborg. Hansen krævede nu som tak for sidst, at Keller blev fjernet fra anstaltnernes administration, da hele forløbet var en administrativ skandale af rang.

Kultusminister Sthyr forsvarede Keller og erklærede, at en evt. afskedigelse af professoren i givet fald måtte overvejes nøje. Den 30. marts 1900 kunne kultusministeren så meddele folketinget, at Keller "efter de Angreb, der i Thinget vare rettede imod ham, agtede at træde tilbage fra Ledelsen af Administrationen ved de Kellerske Anstalter." Dagen efter indrykkede direktionskollegerne Gandrup og Grünfeld i Jyllands Posten et læserbrev, hvor de fuldt ud støttede Keller, og at de to flere gange havde afvist spareforslag fra Keller. "Vi dele saaledes det fulde Ansvar med ham og Arkitekten for den foreliggende vanskelige Situation."

Keller blev således ikke som Poul Duedahl skriver i sin bog 'Billeder fra en anden verden', at "Christian Keller blev sat fra bestillingen som formand for bestyrelsen." For det første var det ikke en bestyrelse, men en direktion. For det andet gik Keller selv, men det viste sig, at det ikke lod sig gøre. Ministeriet anførte nemlig, at ifølge loven af 1. marts 1895 skulle forstanderen (in casu Keller) være direktionens formand. En opfyldelse af Kellers ønske krævede derfor en lovændring, og den lov blev først vedtaget den 21. februar 1902. Herefter skulle anstalten fremtidig ledes af en bestyrelse på tre medlemmer, valgt af ministeriet, og valgt for tre år. Først nu afgik hele direktionen, altså Keller, Gandrup og Grünfeld.

Keller var et underligt sammensat væsen. Når han mødte modstand, især urimelig modstand set fra hans vinkel, så var han hurtig til at true med at tage sit gode tøj og gå. Men han havde også en anden side. En af ministeriet embedsmænd kunne fortælle følgende anekdote om Keller:

"Kommer han i ministeriet med anmodning om en bevilling til sin anstalt, og man viser ham af ved hovedtrappen, dukker han lidt efter op på bagtrappen med anmodning om en yderligere forøget bevilling."

Efter 1902 fortsatte Keller faktisk byggeriet i Brejning. Der blev opført et dampvaskeri, et dampbageri og en reservelægebolig. Så kom et landbrugshjem, et havebrugshjem og et beskæftigelseshjem. og udvidelserne fortsatte helt frem til den 31. maj 1932, hvor Keller gik på pension, men da kunne anstalten ved Brejning også rumme 1400 patienter, og man må sige, at det var noget af en kraftpræstation af Keller.

Manden ved Kellers side gennem en stor del af forløbet var arkitekt, professor Vilh. Klein. Han var født i 1835 og var søn af murermester Ditlev Klein. Unge Klein blev selv uddannet som murer i 1852 og gik derefter på Kunstakademiet. Han blev derefter ansat hos to af tidens store arkitektnavne, først M.G.Bindesbøll, siden Ferd. Meldahl. I 1876 blev han forstander for Tegneskolen for Kvinder, og i 1887 blev han professor. Det var således en af tidens kendte arkitekter, som familien Keller havde til at tegne de anstalter, der skulle bygges, først på Sjælland, siden anstalten ved Brejning.

Klein var udmærket klar over egne evner, og i forbindelse med udarbejdelse af overslag over byggerier, mente han, at han var "ualmindelig Paalidelig", og det fremkom ved, at "jeg er kun ikke slet saa dum som mange andre..."

I den store hob af historicistiske arkitekter stod Klein lidt i skyggen af folk som Meldahl og Herholdt. og det kan skyldes, at mange af hans værker er revet ned eller bygget om til ukendelighed. I en ny bog om Klein tager forfatterne fat på at rehabilitere den gamle arkitekt. Det sker bl.a. med ordene: " Tiden har været hård ved Kleins arkitektur, symboliseret ved det tidligere Kunstindustrimuseum, der omhængt med lyskæder søges integreret i Tivolis øvrige underholdningsarkitektur."

Men bygningerne i Brejning er nænsomt overgået til andet formål, og her kan man se Klein for fuld historicistisk skrue.

Kilder:

Mediestream.dk

Poul Duedahl: Billeder fra en anden verden. 1999.

Mette Lund Jørgensen og Peter Thule Kristensen: Klein. 2019.

H. O. Wildenskov: Den kellerske anstalt i Brejning. 1949.

Diverse aviser fra 1865 og 1884